

Kocaeli **ilahiyat** Dergisi

ISSN: 2564-677X

Kocaeli Theology Journal

NAMIK KEMAL'İN GAZELLERİNDE KELÂMÎ KAVRAMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Recai ÇETRES

Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam ve İtikadi İslam
Mezhepleri Ana Bilim Dalı

e-mail: cetres@hotmail.com, orcid.org/ 0000-0003-3725-6280

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 21 Kasım 2019/ 21 November 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 23 Aralık 2019 / 23 December 2019

Yayın Tarihi / Published: 25 Aralık 2019/ 25 December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2019

Cilt / Volume: 3 Sayı / Issue: 2 Sayfa / Pages: **179-192**

Öz

Namık Kemal, Tanzimat dönemi ve sonrasında önemli bir fikir adamı ve edebiyatçısıdır. Namık Kemal'in dini düşüncesini anlamanın bir yolu da onun şiirleridir. Namık Kemal yaşadığı dönemin etkisiyle bir taraftan Batı'nın yoğun kültürel baskısı diğer taraftan kendi inanç ve gelenek anlayışı arasında sıkışmıştır. Ancak Namık Kemal burada ne tamamen Batı'ya her yönüyle teslim olup kendi inanç ve geleneğini terk etmeyi ne de Batı'ya tamamen kapalı olmayı seçmiştir.

Namık Kemal'in Allah sevgisi, Müslümanların birliği meselesi, vatan, millet ve hürriyet aşkı; onu Türk Edebiyatı tarihçileri içerisinde ve milletin gönlünde farklı biri olarak müşahhas kılmıştır. Bunun yanında o bu duygu ve düşüncelerini sadece şiirlerine yansıtmayıp tiyatro ve roman gibi eserlerinde de vurgulamıştır. Özellikle Varlık anlayışı, varlık ve varlığa ait sıfatlar ve isimler konusunda da onun hayli hassas birisi birisi olduğunu anlamaktayız. O bir taraftan Batı'nın toplum için faydalı olduğuna inandığı şeyleri almayı yeğlerken toplumun geçmişiyle olan bağlarını da korumasını istemiştir.

Bu çalışmamızda özellikle gazellerinden hareketle dinî kavramların kelâmî açıdan değerlendirilmesi amaçlanmış olup Namık Kemal divanlarının en mükemmeli olan Ali Türkgeldi nüshasını esas aldık. Bu nüshanın manzumların sıralanışı sırasına göre (34-35) gazel olarak sıralanışına göre 1 ve 2 numaralı gazellerinin değerlendirildiğini belirtmek isteriz.

Anahtar Kelimeler: Namık Kemal, Tanzimat, batılılaşma, din, şiir, kelam.

The Evaluation Of The Kalâm Concepts In The Ghazales Of Namık Kemal

Abstract

Namık Kemal is an important intellectual and man of letter of the Tanzimat reform era. A way to understand his thoughts on religion is his poems. Namık Kemal is trapped between the intense cultural influence of the West and his belief and understanding of the tradition. However, he did not choose to submit to the West completely and leave his belief or tradition, neither did he isolate himself from the West.

Namık Kemal's love for Allah, his concern for the unity of Muslims, his patriotism and devotion to his country, nation and freedom puts him in a distinguished position for historians of Turkish literature and in the hearts of his nation. Besides his poems, he included these feelings and thoughts in his plays and novels as well. Especially we can infer that he was very sensitive about the concept of Being, and his usage of adjectives and names for beings.

Unlike many Tanzimat era intellectuals, Namık Kemal he did neither turn totally towards West and abandon his past nor turn his back to the West and stay in the past. He chose to take what he believed to be for the good of the nation while he also wanted that the people preserve their ties with the past.

In this study our aim is to analyze Namık Kemal's use of religious concepts based on his Ghazals and we took the copy of Ali Türkgeldi as reference, which is the most complete of his divans. From this copy, we analyzed ghazals number 34 and 35 according to their order in verse and number 1 and 2 according to their order as ghazals.

Keywords: Namık Kemal, Tanzimat period, westernization, religion, poetry, Islamic theology.

Gazel

-34-

*Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü faûlün
Olmaz gam-ı âlem dil-i erbâb-ı vefâda
Yok fitneye ruhsat harem-i Beyt-i Hudâ'da¹*

“Vefa erbabının gönlünde dünya gamı olmaz. Allâh'ın evinin haremindedir fitneye ruhsat yoktur.” Gönül ehli olan vefalı kimsede dünyanın gamı, kederi ve endişesi olmaz. Yine gönül ehlinin kalbinde fitneye yer olmaz. Gönül ehlinin kalbi Hudâ'nın mahrem beytidir dolayısıyla oraya fitnenin girmesine izin yoktur. Bu beyitte anahtar kavram olarak vefayı ele alırsak beyti iki yönden değerlendirmek mümkündür. İslâm inanç esaslarında imân kavramı ele alınırken sözlük ve ıstilahî manalarından yola çıkarak, inanmanın, güvenmenin, emniyette olmanın tasdikini yeri ve mekânı olan kalbi esas alır.

Kalbin tasdiki imân için en geçerli yoldur. Artık tasdik eden kalpte şüphe, zan, istisna, artırma ve eksiltme olmaz. Dilin ikrarı ve amel gibi hususlar daha sonra gelen basamaklardır. Nitekim kelâm ekollerinin kahir ekseriyeti, imânda tasdik unsuruna yer vermektedir. Dolayısıyla kişi burada tasdikiyle Allah'a bir söz vermiştir. Artık o sözü yerine getirmek vefaya bağlıdır. Allah'ı tasdikini mekânı olan kalp artık başka şeylere mahal olamayacağı gibi fitne dahil başka hiçbir şeye mahal olmamalı. Gönül ehli olan kişi inancının gereği olarak kalbe Allah hakkında hiçbir şek ve şüpheli koymazken aynı vefayı âlemin kaygı ve endişesini de koymayarak göstermelidir.

Benzer şekilde âlemde insanlar arası bütün münasebetlerin en tehlikeli virüsü olan fitneye yer verilmemelidir. Vefadan kaynaklanan saikle hep hüsn-ü zan ile muameleyi tercih ederek fitnenin kalbine girmesine ve yerleşmesine engel olur. Artık orası varlık âleminin Hâlık'ı olan Hudâ'nın nazargâhıdır.

1 Sadrettin Nüzhet Ergun, *Namık Kemal'in Şiirleri*, İnkılap Kitabevi, ts., 52.

*Bir yüzden olan gam-zede² bir yüzde bulur feyiz
Hâşâ ki ola zulm ü cefâ hükmi-kazâda³*

“Bir yüzden gam-zede olan bir başka yüzden feyiz bulur. Kazanın hükmünde [kaderde] haşa zulüm ve cefa olmaz.”

Bu beyitte ise şairin Ehl-i Sünnet’in kader anlayışı perspektifinden yaklaşarak bir irâde ortaya koymaya çalıştığını söyleyebiliriz. Kişi bir şeylerden dertli, hüznü, kederli ve ıstırap çekiyor olabilir. Çekmiş olduğu bu ıstıraplar onunla daim olmayıp başka şeylerde huzur ve mutluluk bulabilir. “*Olmaz ya, hâşâ*” bu ifadeyi kullanmasının nedeni Sünnetullah’a aykırı olmasından, kısacası kader anlayışına aykırı olmasından dolayıdır.

Ehl-i Sünnet’in kader hakkındaki genel görüşü “Allah Teâlâ’nın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesidir.” Selefiyye âlimleri, Şii ve Mâtürîdî kelâmcıları kaderi böyle tarif etmişlerdir.⁴ Kısacası Allah’ın kader-i ilâhîde tayin etmesi vasfîdir, hükmî değildir. Bu anlayıştan ötürü *haşâ* ifadesini kullanarak bunun olamayacağını teyit etmiştir. Çünkü Ehl-i Sünnet inancında kader “Allah Teâlâ’nın bütün nesnelere ve olayları ilmi ezeliyle bilip onları ona göre belirlemesi ve takdir etmesidir.” Çünkü Ehl-i Sünnet inancında kader; “Allah Teâlâ’nın bütün nesnelere ve olayları ilmi ezeliyle bilip onları ona göre belirlemesi ve takdir etmesidir. İşte Selefiyye, Mâtürîdî ve Şii kelâmcıları kaderi bu şekilde tanımlarken, Eş’arî ve filozoflar ise “Allah’ın nesnelere ve olaylarla ilgili ezeli planını gerçekleştirmesi şeklinde tarif etmişlerdir. Bu tanım diğer âlimlere göre “kazâ”nın tanımıdır. Mu‘tezile ise; sorumluluk doğuran fiilleri (ef’âl-i ihtiyariyye) kader kapsamında görmeyip kulu kendi fiilinin halıkı ve fâili olarak görmüşlerdir.⁵

2 Burası kaynak olarak aldığımız Ergun, *Namık Kemal’in Şiirleri*, s. 52 adlı kitapta “*Bir yüzden olan gamzede*” şeklinde yazılmıştır. Kelime bu şekilde “gamze” kelimesiyle ilişkilendirilebileceği ve bu durumda yanlış anlaşılacağı için *gam-zede* olarak düzelttik.

3 Ergun, *Namık Kemal’in Şiirleri*, s.52.

4 Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, “Kader” md. s.173, İstanbul 2010

5 Topaloğlu – Çelebi, “Kader” s.173-174.

*Hâbişger-i ikbâl isen terk-i mekân et
Hiffetle gezer hâk ü hasin evci ulâda⁶*

“Eğer ikbal istiyorsan mekânını terk et. Böylece tozun toprağın hafiflik sebebiyle yukarılarda gezer.” İnsan beden ve ruhtan oluşan bir varlıktır. Dolayısıyla insanın beşerî ve şehvî yönünü beden, manevî yönünü ise ruhu oluşturur. İnsan dünya ve ahirette hakikî mekân istiyorsa beşerî ve nefsanî arzularından sıyrılarak beden denen geçici mekânı terk etmelidir. Aksi halde tozun toprağın nereye iskân edeceği belli olmaz bir şekilde boşlukta dolaşır durur.

İnsan yaratılış olarak sonsuz bir varlığın eseri olduğu için fitraten geçici olmayan ve sonsuz bir hayata meyli vardır. Bu sonsuzluk ise geçici olmayan hakikî haz ve duygularla elde edilir. Bu ise geçici lezzetlerin mekânı olan bedendir. Kişi gerçek mekânı bu bedeninden uzaklaşmakla elde edebilir. Burada şöyle bir yorum yapmak da mümkündür; Kişinin imân konusunda dil ile ikrar etmesi bir nevi bedeninin ikrarı olup bu ikrar onun yok olması ile sürecini tamamlamış olur. Ancak kişinin dünyada yaşamış olduğu süre içerisinde Müslüman muamelesi görmesini sağlamıştır. Kalp ile ikrâr ise kişinin imanının gerçekte hâsıl olduğu tasdikini ebedi mekânı olup ve sahibine mükâfat yönünden ebedilik kazandırmıştır.

*Düşme heves-i rif'at ü ikbâline dehrin
Bin berk-ı belâ hâsıl olur cevvi-i hevâda⁷*

“Dünyanın ikbâl ve yükseklik hevesine düşme. Hava boşluğunda⁸ binlerce bela şimşegi olur.”

Şairin bu beyitte tevriye sanatını kullanıp “hevâyı iki yönden ele aldığını söyleyebiliriz. Birincisi “hevâ” hava manasında olup gökyüzünde şimşeklerin, yıldırımların olduğu ve bunların daima tehlike arz ettiğini ifade etmiştir. İkinci olarak “hevâ” kelimesi geçici heves manasında alınırsa nefsin bir takım

6 Ergun, *Namık Kemal'in Şiirleri*, s. 52.

7 Ergun, *Namık Kemal'in Şiirleri*, s.52.

8 Beyitte geçen “hevâda” lafzı gökyüzünde olarak günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Ancak hevâ aynı zamanda heves demektir ve şair bu kelimeyi tevriyeli bir şekilde kullanmıştır, yani beyitte iki mana da uygundur.

tuzaklarından kişinin kendisini koruması gerektiğini vurgulamıştır. Şair bir önceki ile beraber bu beyitte nefis tezkiyesine vurgu yaparak geçici hevâ ve heveslerden arınmayı kast ederek tasavvufi bir anlayış sergilemiştir.

*Mahviyyet olur âkile sermâye-i râhat
Yok dağdağa-i havf ü recâ bezm-i fenâda⁹*

“Tevazu [mahviyet = Allah’ın iradesine teslim olmak manası da var] akıllı insana rahat sermayesi olur. Fenâ âleminde kaygı ve ümit endişesi yoktur. Yani Allah’ın takdirine teslim olup kendi benliğini yok etmektir [fenâfil-lah]. Bu beyitte anahtar iki kavram üzerinde durmak gerek; birinci kavram “mahviyyet” ikinci kavram ise “fenâ”dır. Mahviyet; (mahviyyet) “mahv” kökünden gelen, yok etme, ortadan kaldırma, harap etme, perişan etme, batma, yok olma manalarında olup tasavvufta ise beşerî nakisalardan kurtulma hali, ayrıca “mahv” kişinin kendisinde bulunan ve başkaları tarafından zemmedilen kötü huyları bırakıp övülen huyları nefsinde edinmesidir.¹⁰ Türkçe karşılığı ise; kendini hiçe saymak, kendine değer vermeme ileri derecede alçak gönüllülük¹¹ şeklinde ifade edilmektedir. Akıllı kimse tevazu ile canlıları kendisine dost edinir. Tevazuun aksi olan kibirde ise canlıları kendisine düşman edip her an umulmadık bir durumla karşılaşma ihtimali vardır. Dolayısıyla bu şekilde elde edilen dostluklar sürekli olup ayrıca sahibini rahat ettirir.

Genellikle bulmak fiiliyle birlikte kullanılan fenâ kelimesi ise; yok olma, yokluk, geçip gitme anlamında “bekâ” fiilinin zıddıdır. Tasavvufta maddi varlıktan sıyrılıp hakka ulaşma anlamında kullanılmaktadır.¹² Kelâm literatüründe ise aynı kelime; yok olmak geçici olmak ve ölmek anlamlarında olup *bekanın* zıddıdır. Kur’an-ı Kerîm’de yaratılmış varlıkları nitelemek üzere kullanılır. Ayrıca tasavvufta fenâ, bu hayata giren kişinin (mürîd), bir mürşidin denetim ve gözetimi altında çeşitli riyazet ve mücâhede sonucunda nefsini terbiye ederek adeta onu öldürmesi demektir. Fenânın gerçek manada bir yok oluş mu yoksa

9 Ergun, *Namık Kemal’n Şiirleri* s.52.

10 Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, haz., Süleyman Uludağ, s.167, İstanbul 2009; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, “Mahv” md. s.682, Aydın Kitabevi, Ankara 1990.

11 Millî Eğitim Bakanlığı, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, “Mahviyet” md. 3/1884, İstanbul 2002.

12 Devellioğlu, “Fenâ” md., s.306.

nefsin istek ve arzularını yok etmek manasında mı kullanıldığı ve ayrıca fenânın bir hal mi yoksa makam mı olduğu hususunda farklı görüşler mevcuttur.

Maksat ve iradenin Allah'ın iradesinde yok olma (fenâfi'l-kusûd), yahut kâinatta Allah'tan başka bir varlığın müşahede edilmemesi (fenâfi'ş-şühûd) veya Allah'tan başka hiçbir varlığın mevcudiyetinin kabul edilmemesi (fenâfi'l-vücûd) gibi görüşlerden bahsetmek mümkündür. İlk dönem sûfiler daha çok birinci manayı tercih etmişlerdir. Kur'an-ı Kerîm'in ifadelerine bakıldığı zaman mal ve evlat, dünya hayatının zînet ve süsü olarak meşrudur. Ancak geçici olmayıp ebedi olan şey ise kişinin iyi ve güzel davranışlarıdır. Evlat, mal ve şöhretin hepsi yok olmaya mahkûmdur. Allah rızası için yapılan şeyler bâkidir.¹³

*Teslîm ü rızâdır işi erbâb-ı kemâlin
Olmaz elem-i hırs u tezelliül ukalâda¹⁴*

“Kemal ehlinin [olgun kimselerin] işi [Allah'ın takdirine] teslim ve razı olmaktır. Akıllılarda alçalma ve hırs elemi olmaz.” Kader konusunda Ehl-i Sünnet kelâmının anlayışı odur ki kişinin fiili kulun irade-i cüz'iyesiyle ve Allah'ın yaratmasıyla. Kul burada kendi özgür iradesini kullanarak sorumluluk sahibi olur. Kulun iradesini aşan olaylarda ise tevekkül edip kabullenir. Aksi takdirde kul burada hırs yapıp kabullenmez ise kendisini boş yere alçaltmış olur.

*Hak cûyların cezbe-i irfânını seyr et
Nâmık eser-i râşeyi gör kible-nümâda¹⁵*

“Ey Namık, pusulada titremenin eserini görüp Hakk'ı arayanların irfanının cezbelerini seyrete. (Pusulayı Hakk'ı arayanlara benzetiyor.¹⁶ Pusulanın ibresi yönü bulmak için nasıl titriyorsa gerçeği arayanların da bu şekilde dikkatli ve sorumluluk sahibi olmalarını vurgular. Aslında burada insanın hakikati bulup doğru bir inanç sistemi üzere olması için dikkatli olmasının gereği vur-

13 Geniş bilgi için bk., Topaloğlu- Çelebi., *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, “Fenâ” md., s.91-92.

14 Ergun *Namık Kemal'in Şiirleri*, s.52.

15 Ergun, *Namık Kemal'in Şiirleri*, s.52.

16 Beyitte yanlış yazım var; “Hak cûy” değil Hak-cûların olacak), Ergun *Namık Kemal'in Şiirleri*, 34.cü gazel son beyit, s.52.

gulanmıştır. Nitekim kelim ilminin gayesine göre tarifi yapılırken bu hususa vurgu yapılmıştır. Çünkü kelim ilminin gayesi itikadi esaslar hususunda kesin deliller serdetmek, şüpheleri de bertaraf etmektir.

Gazel

-35-

*Esrâr-ı sun'a bak dil-i hikmet-nisâbda
Gör ser-nivîşt-i âlemi Ümmü'l-kitâbda¹⁷*

“Hikmet esaslı olan gönülde Hakk’ın sanatına bak. Bütün âlemin alın yazısını Ümmü’l-kitâb’da gör.” Şair burada “Hakk’ın sanatına bak” derken Sun’ kökünden türemiş olan Sâni sıfatına vurgu yapmıştır. Kelime manası yapmak, işlemek, sanatkârane maharetle yapıp meydana getirmektir. Kur’an-ı Kerim’de ise bu kavram “evrendeki işleyişin belli bir düzen içinde ve aksama-dan kurulup yürütülmesi” anlamında Zât-ı İlâhiyye’ye nisbet edilmiştir.

Bununla beraber Sâni’ kelimesi Kur’an’da ve hadislerde yer almamıştır. Bu kavram III. (IX) yüzyıldan itibaren, Allah’ın isim ve sıfatlarının kâinatla ilişkisi (taalluk) konusuna sistematik yaklaşım yapan kelâm âlimleri ve müfessirlerce “hâlik” manasında kullanılmıştır.¹⁸ Bunun yanında “Ümmü’l-Kitap” ile de Ehl-i Sünnet’in “kader” anlayışına atıfta bulunduğunu söyleyebiliriz. Bütün âlemin alın yazısını “ümmü’l-kitapta” gör ifadesi aslında Allah Teâlâ’nın ilm-i ezeliyle her şeyi bilip hükmî olarak değil vafî olarak yazmasıdır. Aslında âlemdeki bütün mevcudatın kaderine dair ne varsa hepsinin yazıldığı Hakk’ın ilim yönünden her şeyi ihata ettiği, hikmet esasına dayanan gönül mekânının ise ayrı bir sanat eseri olduğu vurgulanmıştır.

*Dildir muhît-ı bahr-ı şüünât-ı rûzgâr
Tûfânı gör nühuft e yatur bir habâbda¹⁹*

17 Ergun, *Namık Kemal’in Şiirleri*, s. 52 de “Hikmet nisâbda, Ümmü’l-kitâbda” bu şekilde yazılmış, biz yukarıda düzeltilmiş bir şekilde yazdık.

18 Topaloğlu- Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, “Sâni” mad., s.271.

19 Ergun, *Namık Kemal’in Şiirleri*, s.52.

“Zamanın hâdiseler denizini ihata eden gönüldür. Bir su kabarcığında saklı duran tufanı gör.” “Dil”(gönül) ve “Şüûnât”(hâdiseler) kelimeleri kanaetimizde önemli iki kelâm kavramıdır. Bu kavramların şair tarafından İslâm düşüncesini yansıtmaya açısından yerinde kullanıldığı kanaatindeyiz. Önce gönül kavramını ele alacak olursak, iman bakımından tasdik mekânı, her şeyin en güzel şekilde görülüp niyetten tasdike geçilen bir mekândır. Her şeyin en güzel biçimde toplanıp, kabul ve reddedildiği yerdir.

İkinci kavram “hâdis” kavramıdır. Beyitte hâdiseler (şüûnât) şeklinde çoğul olarak kullanılan bu kelime zaman da dâhil içindekilerle beraber sonradan bir muhdis tarafından yaratılan şeylerdir. Aslında burada tevriye sanatının olduğunu da söylemek mümkündür. “Hâdis” sonradan yaratılan anlamına geldiği gibi, olaylar anlamında da kullanılmaktadır. Dolayısıyla burada bu iki anlam üzerinden yorum yapmayı uygun bulduk.

Tûfânı gör nübüfte yatur bir habâbda

Bu beyitte ise şairin Ehl-i Sünnet kelâmının atomcu anlayışına bir vurgu yaptığını söyleyebiliriz. Âlem cevher ve arazlardan meydana gelmiştir. Mevcudatın en küçük parçasını atomlar oluşturur. Dolayısıyla büyük fırtına da olsa temelinde cisim ve arazlar olup her ikisinin de dayandığı mekân neticede cevherdir. Şairin bu beyitte suyun üzerinde bulunan bir damlacık da olsa içinde gizlediği tufana işaret ettiğini söyleyebiliriz.

*Berk-ı cemâle hâil olur mu hicâb-ı ten
Pinhân kalur mı Pertev-i mihrin sehâbda²⁰*

“Cemalin şimşegine beden örtüsü engel olabilir mi? Güneşin ışığı bu-
lutta gizli kalır mı?”

*Gelmez fenâ-yı cism ile ervaha ihtilâl
Verdin nübüftedir yine bûyi gülâbda²¹*

20 Ergun, *Namık Kemal'in Şiirleri*, s.52.

21 Ergun, *Namık Kemal'in Şiirleri*, s.53.

“Cismin yok olmasıyla ruhlara zarar gelmez. Gülün kokusu yine gül suyununda saklıdır.” Bu beyitte fenâ ve ervâh kavramları üzerinde duracak olursak “fenâ” kavramına daha önce geçtiği beyitlerde değindiğimiz gibi hâdis olan varlıkların yok olması manasına geldiğini belirtmiştik. “Ervah” ise (r-v-h) kökünden ruh kelimesinin çoğuludur. Mana olarak gitmek, havanın rüzgârlı olması, bir şeyin kokusunu almak, ferah ve rahatlık duymak gibi anlamları taşımaktadır. İslâmî literatüre göre ise “insanın ana rahminde oluşması sırasında melek tarafından bedenine üflenene, ölümü anında meleklerce bedeninden çıkarılan ve onun yükümlü kılınmasını sağlayan idrak edici hakikati, hayat cevheri”²² olarak tanımlanmıştır. Ruh, kutsal bir cevher olarak kabul edilen soyut bir varlıktır. İnsanın bütün bedenine yayılan, Allah’ın “Ol!” emriyle bedende yaratılmıştır. Dolayısıyla madde türünden cisim değil, cevher ve araz değil tek bir cevherden değildir. Başlı başına var olup zaman ve mekânla sınırlı değildir. Şairin bu beyitte ruhun bu özelliklerinden dolayı cisimden meydana gelen bedene göre daha uzun ve ahiret hayatıyla beraber sonsuz bir yaşamı içine aldığını²³ vurguladığını söyleyebiliriz. Bu düşünce, Muammer b. Abbâd, Nazzam, Mâtürîdî, İbn Sina, Ragıp el-İsfehânî, Ebû Zeyd ed-Debûsî ve Gazzâlî gibi farklı ekollere mensup âlimlerin görüşlerini hatıra getirmektedir.²⁴

Verdin nübüftedir yine bûyi gülâbda mısraı ile de vermiş olduğu örnekten yola çıkarak bu görüşte ruhun bedene ait bir araz olmadığını, ölümden sonra nimet ve azabı algılayacağından dolayı da cisim olduğunu savunan Ali el-Cübbâî, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, İbn Hazm, Fahreddin Râzî ve İbn Kayyım el-Cevziyye gibi âlimlerin düşüncesini yansıttığını söyleyebiliriz. Nitekim mezkûr âlimlere göre latif cisim olan ruh ile günlük dilde kullandığımız insana biyolojik canlılık veren ruh farklıdır.

*Ma'nâda yok tefâvütü vahdetle kesretin
Birdir bakılsa elf ile vâhid hisâbda*²⁵

22 Topaloğlu- Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, “Ruh” md., s.262-263

23 Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *Sistemantik Kelâm*, s.358-360, Ankara 2016.

24 Arslan- Bozkurt, *Sistemantik Kelâm*, s.158-160.

25 Ergun, *Namık Kemal'n Şiirleri*, s.53.

“Vahdetle kesretin manada farkı yok. Bir ile bin eğer bakarsanız hesapta aynıdır.” Vahdet ve kesret kavramlarına kelâm ve tasavvuf açısından bakıldığı zaman yukarıda geçtiği üzere “Fenâ fi'l-kusud” “fenâ fi'ş-şühûd” ve “fenâ fi'l-vücûd” ilk dönem sûfilerinin kullandığı bu kavramların manalarını içerdiğini söyleyebiliriz. Her şeyin bir olan Allah'tan gelmesi ve dönüşün yine bir olan Allah'a olması vahdetle kesretin manada bir farkının olmadığını vurgulayan bir anlayış hakimdir denilebilir. Dolayısıyla sayısal olarak da gerçekte “bin” ile “bir” in bu anlayış açısından bir farkı yoktur.

*Yoktur vücûdu âlem-i vahdette âlemin
Nâbûd olur nümâyîş-i zıl âftâbda*²⁶

“Vahdet âleminde [bu] âlemin varlığı yoktur. Gölgenin görüntüsü güneş çıkınca yok olur.” Bu beyitte “vahdet” ve “âlem” kavramlarından yola çıkarak düşünce anlayışını şu şekilde yorumlayabiliriz. Vahdet, Vahdaniyyet, Vâhid gibi Allah'ın isim ve sıfatları olan bu kelimeler “bir, yegâne, tek” anlamında **vahd** (vahdet) kökünden türemişlerdir.²⁷ Zatı ile kâim olan Allah her şeyi kendi yarattığı için kendinden başka her şey O'nunla kâim olmayıp hâdis varlıklar olduğu için, sonradan (hâdis) olan bu âlemin Vahdet âleminde aklen yok olması zorunludur. İşte İslâm düşünce sisteminde Vâhid olan Allah'ın varlığının başlangıcında başka varlıkların düşünülmesi söz konusu olamaz. İkinci beyitte ise “gölgenin görüntüsü güneş çıkınca yok olur” demek suretiyle asıl olan ne ise ortaya çıkınca onun yerine kaim olan ne varsa artık onların varlıkları söz konusu olamaz sonucuna varılır.

*Gafletledir tasavvur-i hükm-i vücûd hep
Gördük misâl-i âlemi bin kerre hâbda*²⁸

“Varlığın hükmünün tasavvuru hep gafletledir. Âlemin misalini (âlem-i misâl aynı zamanda tasavvufi bir ıstılah) bin kere rüyada gördük.”

26 Ergun Namık Kemal'n Şiirleri, s.53.

27 Topaloğlu- Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, “Vahdaniyyet” mad., s.331

28 Ergun Namık Kemal'n Şiirleri, s.53.

*Gâfil bekây-ı devlet umar dehr-i dûndan
Âlem adem adem deyu her dem şitâbda*²⁹

“Gafil kimse alçak felekten ebedî saadet umar. Oysa âlem “yokluk yokluk” diye her an koşturmaktadır.”

Bu beyitte ele alacağımız kelimeler bekâ, adem, dehr ve âlem kavramlarıdır. Öncelikle bekâ kavramı İslâm düşünce sisteminde Allah’ın zatî sıfatlarından olup ebedilik manasına gelmektedir. Bunun zıddı olan kavram ise yokluk anlamına gelen “adem” dir. Allah için yokluk söz konusu değildir. Dehr ise zaman manasında olup sonradan yaratılan hâdis bir varlıktır. Dolayısıyla kendisinin başka varlıklar üzerinde herhangi bir etkisi söz konusu değildir. Çünkü kendisi başkası tarafından yaratılan sonlu bir varlıktır. Felek, kelimesi ise üzerinde farklı düşünceler üretilmiş bir kavramdır. Kelime olarak manası “yuvarlak, bombeli bir nesne, kubbe şeklinde tepe, yarım küre ve devreden nesne” gibi anlamlara gelmektedir. Çoğulu “eflâk” tir. Orta Çağ İslâm kozmolojisinde yıldızları taşıdığına ve hareket ettirdiğine inanılan şeffaf gök küre ve gezegenlerin yörüngesi olarak tanımlanmaktaydı. Kur’an-ı Kerim’de ise “gök cisimlerinin üzerinde döndüğü yörünge” anlamında kullanılmaktadır.³⁰

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ

“Ne güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngeye yüzmektedir.” (Yâsîn, 36/40).

Türk edebiyatında felek ile dehrin insanın kaderi üzerinde etkili olduğu kabul edilir ve onun zulmünü dile getiren şikâyet ifadeleri kullanılır. Hâlbuki Hz. Peygamber bir kutsî hadisinde Cenâb-ı Hakk’ın şöyle buyurduğunu haber vermiştir: “İnsanoğlu “dehre” dil uzatmak suretiyle bana eziyet etmektedir, zira dehr benim hâkimiyetim altındadır, gece ile gündüzün yansıttığı zamanı ben idare ederim.”³¹ Arap cahiliye geleneğine vurgu yapan bu tür ifadeler aslında şirk inancını eleştirmektedir. Ancak Müslüman ediplerde böyle bir şirk inancının olmadığını onların dini anlayış ve yaşayışlarını göz önüne

29 Ergun, *Namık Kemal’n Şiirleri*,s.53.

30 Topaloğlu- Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* , “vahdaniyyet” mad., s. 331.

31 Topaloğlu- Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* , “vahdaniyyet” mad., s. 331

olarak herhangi bir şirk unsurunun bulunmadığını söyleyebiliriz. Onların dini hayatıyla edebi hayatlarının birbirinden farklı olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak edebi üslup ve ifadelerde yer alan dehr ve felek unsurlarının sakınca doğurmayacağı kanaatini taşımaktayız. Bu anahtar kavramların kısa açıklamalarından sonra beyitten şu anlamı çıkarmamız mümkündür: Şair burada kendisi yok olmaya mahkûm olduğu bilinen dehr ve felek gibi varlıklardan medet ummanın gafillik olduğuna vurgu yapmaktadır. Çünkü bu varlıklar hâdis olmaları nedeniyle zaten kendilerinin yokluklarını haykırmaktadırlar. Buna rağmen “gafil ve bilgisiz insanlar bunlardan nasıl olur da medet umarlar?!” sorusunu sorarak bir nevi uyarı vazifesi yapmaktadır.

*Nâmîk zuhur-i cezbe-i âsâr-ı aşkı gör
Koymuş cihân-ı keşmekeşe-i inkilâbda*

“Ey Namık, dünyayı dönüşüm keşmekeşine salan aşk eserlerinin cezbesinin zuhurunu seyr et.” Eşyayı dönüştüren yegâne ve tesirli kuvvetin aşk olduğunu imâ ederek aşkın dönüştürmüş olduğu eserleri görmesini istemiştir. Şairin bu gazellerinin devamında beyit sayıları farklı olarak yaklaşık üç yüz yirmi iki gazelinin olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar *ilave gazeller* ve *eksik gazeller* olarak eklenmiştir.³² Biz bu makalemizde örnek olması açısından bir giriş mahiyetinde böyle bir çalışma yaptık. Çalışmamızın, bundan sonraki gazelleri söz konusu bakış açısıyla yazmayı düşünenler için bir örnek olmasını temenni ediyoruz.

Sonuç

Namık Kemal vatanını milletini seven bir insan olarak ülkenin o günkü durumunu Avrupa ile karşılaştırdığında duymuş olduğu ızdırabı dile getirmeye çalışmıştır. Avrupa ile ülkenin durumu apaçık ortada idi. Bu durum Namık Kemal ve onun gibilerini hüznü sevk ediyordu. Ülkenin geçmişteki ilmi, ekonomik ve refah durumunun hayali ile insanları uyandırmaya ve heyecanlandırmaya çalışıyordu. Onun bütün hayatının bu mücadeleler ve ıstıraplar içinde geçtiğini söyleyebiliriz.

32 Ergun, *Namık Kemal'in Şiirleri*, s.52-242.

Namık Kemal davasına inanmış inandığını söyleyen bir heyecan adamıdır. Başta vatan sevgisi, din ve kahramanlık onun düşünce sisteminin dayanak noktasıdır. Ayrıca Namık Kemal iyi bir dini eğitim almış ve Osmanlı kültürü havasını teneffüs etmiş biri olarak ta Ehl-i sünnet düşüncesini şiirlerinde en ince ayrıntısına kadar işleyip okuyucusunda heyecan ve aşk uyandırmıştır.

Ömrünü vatan ve dini değerlere adayan fikir ve sanat adamlarının bütün yönleriyle araştırılıp her türlü ön yargılardan uzak ve bulunmuş oldukları ahval ve şartları da göz önünde bulundurarak gelecek nesillere aktarmak zorundayız. Bunlara ilaveten Namık Kemal hakkında şunu söylemek mümkündür. Şiirlerinde vatan, millet, din, tasavvuf ve eğitim arasında kurduğu kuvvetli ilişki sayesinde onun iyi bir vatansever, dini hassasiyeti olan hatta dini merkeze alan güçlü bir şair, vatan sevdalısı fikir ve sanat adamı olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- ARSLAN, Hulusi – BOZKURT, Mustafa. Sistematik Kelâm. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 1990.
- ERGUN, Sadrettin. Nüzhet *Namık Kemal'in Şiirler*. y.y.: İnkılap Kitabevi, t.y.
- KOMİSYON. Milli Eğitim Bakanlığı, Örnekleriyle Türkçe Sözlük. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2002.
- KUŞEYRİ, Abdülkerim. *Kuşeyri Risalesi*. Haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- TOPALOĞLU, Bekir - ÇELEBİ, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.